

## Медиен поглед към Русия в светлината на актуалните енергийни проекти

Тодор Георгиев

*The subject of the present research is the media reflection of the current energy projects. It is suffice relevant with a view to the question for the transformation of the Bulgarian and Russian relationships. We examine key media texts in the Bulgarian and the Russian press – headlines, figurative and popular texts, sentences-point, and the clichés of the speech which attests some changes or a succession in the mutual images of the both people. We make two types of conclusions – for the communication politics; for their larger social basis as an articulation of the mass reaction and the point of view.*

**Key words:** *Bulgarian and Russian relationships, media image, communication politic...*

### ВЪВЕДЕНИЕ

Една от чувствителните теми на създанието на съвременна България с нейната евроатлантическа принадлежност, е темата за българо-руските отношения, за промените във възприятията на двата народа един за друг, за новата дистанция между тях. През последните две десетилетия, особено за поколението, което сега навлиза в зряла възраст, образът на Русия и руснаците стана много по-различен от заварения. Протичат трансформации, които засягат не само обществени нагласи, но и по-интимни равнища на националната психика, свързани с манталитет, митология, трайни ценности.

Унаследена особеност на тези отношения е, че те са всеобхватни, засягат цялото битие и духовност на нацията. Те са многосъставни в социален и демографски аспект, което означава, че в общонародната рамка реално съществуват специфични субекти със специфични отношения – например обикновените българи мислят по един начин за обикновените руснаци, по друг начин за руската държава и политици (Кремъл, Путин), по трети – за руските олигарси („Газпром”, Абрамович), по четвърти – за руската интелигенция или за руския спорт. В полето на българо-руските отношения се проектира съвкупност от образи, сходни и различни, които широките слоеве, възрастните и младите поколения, елитите в двете страни, имат едни за други.

Несъмнено другата особеност на тези отношения е тяхната историчност, съзнанието за славянска общност и споменът за пролята руска кръв за България. Това ги прави трайни и жизнени, въпреки наслоените в историята предразсъдъци и противоречив кризисен опит. Оттук е и голямата акумулация на образи, включително закрепени в медийни текстове. Част от образите, както отбелязахме, са общонародни, канонични, митологизирани, облечени в езиково клише.

### ИЗЛОЖЕНИЕ

Енергийните проекти са моторът на трансформациите на българо-руските отношения след 1989 година. Проектът „Бургас-Александруполис” е добра илюстрация за перипетиите на българо-руските отношения от 90-те години насам. При ретроспективен поглед към началото на преговорите се откроява въпросът защо тогава няма никакви индикации, че решението за включване на България в проекта ще предизвика дискурсивна реакция и оспорване в експертните среди и обществото. Алтернативата да се откаже съучастие въобще не стои и няма влиятелни застъпници. Има предпоставки проектът да се впише в очерталата се проевропейска ориентация на страната и изгледи той да служи на желанието за преобразяващи се делови връзки с Русия.

През 90-те години в отношенията между Русия и България се промъкват

отчуждение, разногласия и напрежение, които вредят на диалога и партньорството, водят до имиджови изкривявания в представите на двата народа един за друг. Политологът Иван Кръстев в онлайн изданието на в. „Капитал“ развива теза за криза в българо-руските отношения, която според него се дължи не на обективни, а на субективни фактори: преди всичко лоша комуникация и превратно тълкуване на посланията, които двете страни си изпращат, както и недостиг на познание за начините, по които се прави политика във всяка от тях. Става въпрос за неправилност на образите, деформираност на разбиранията един за друг при наличие на почти пълна съвместимост на интересите в материалния живот. Въпросът е да се намерят практическите формули на сътрудничеството, да се неутрализира сдържащите тенденции – идеологическите наочници, нерелевантното понятие за лоялност към НАТО и ЕС, което изключва сближаване с Русия, рецидивите на старите отношение на диктат и послушание, наличието на икономически лобита, които заобикалят национални интереси и пр. „И географията, и историята (културата), и идеологията, и търговският баланс не предполагат перманентна криза и противостояне между България и Русия. Следователно двете страни неправилно са разчели географията, историята, идеологията и търговския баланс на „другия“. По един парадоксален начин България е жертва на прекаления си интерес към Русия, а Русия – на липсата на концентриран интерес по отношение на България.” (1)

През март 2003 година се състои първото посещение на президента Путин в България. Предназначението на тази визита е да положи ново начало в българо-руските отношения. И двете страни са неудовлетворени от равнището на контактите и констатират голям нереализиран потенциал. В България назрява климат за изясняване на политиката към Русия, за преустройство на стопанските и търговските връзки върху конструктивната основа на прагматиката и изгодата. Обществено порицава загубата на руския пазар вследствие на непоследователна и безотговорна към националния интерес дипломатия. Осъзнава се, че трябва да се премахнат пречките през българо-руските отношения, да се разчупи досегашната тясна рамка и на нейно място да изгради съвместно нов регламент на действителна равнопоставеност и активно партньорство между двете страни, като по-скоро се възстанови приемствеността на положителното и доброто от миналото. Радикалната промяна обаче трябва да отчете новите позиции, които ще заемат двете държави в геополитическото пространство - предстои приемане на България в НАТО и Европейския съюз, а Русия е на път да възвърне статута си на велика сила.

Обществото дава ясен сигнал, че възраждането на отношенията не бива да се схваща като реставрация. Социологическо проучване от 2003 година за отношението на българите към визитата на президента Путин показва, че 77 процента одобряват посещението на руския държавен глава. На въпроса „Какви трябва да бъдат отношенията между България и Русия“ повече от 40 процента отговарят, че те трябва да бъдат нормални, каквито са с другите страни. 35 процента заявяват, че трябва да бъдат по-близки – такива, каквито са били в миналото, и 22 процента – близки, но на взаимноизгодна основа. Повечето от запитаните намират, че русофобството и русофилството не са полезни за националните интереси на България.

Медиите в България и Русия изиграват съществена роля да се преодолее езиковият шаблон, който приживе при социализма беше придобил кух, фасаден и сладникаво-сентиментален маниловски колорит. Медийната фразеология е устойчиво и жилаво явление, особено когато възпроизвежда масови употреби. Елемент на стилистиката на медийния текст изобщо, и в частност на разглежданата енергийна тематика, са ключовите думи и изрази, включително тези с представен характер и метафорично осмисляне. Някои от тях пренасят и актуализират стара семантика, включват медийната информация в исторически или митологическия

фон, в случая – в богатия мегатекст на българо-руските отношения. Медиите рамкират теми, което значи, че ги редуцират и насочват, вкарват ги в обяснителни схеми, в прости сценарии, съответно елиминират аспекти. СМИ са особено продуктивни в създаването на езиков шаблон, както и в навлизането на езикови нововъведения. Те предпочитат да предават събитията и новините митологично, в пресети популярни сюжети, в типизирани герои, интриги, драми. С всичко това те улесняват читателите, пресрещат и моделират техните познания и очаквания, техните желания и стереотипи.

Промяната в начина на говорене обикновено започва от политическия връх; но това става със сътрудничеството на медиите, които участват в изобретяването на нови словесни формули, най-малкото легитимират ги пред обществото. Българските медии подемат и развиват обновяващата се риторика на политическия елит. Изисква се време за осмисляне от публицистиката и от по-широките обществени среди на новите реалности. Медийното отразяване на двете посещения на Путин – през 2003 и 2008 година – показва еволюция в саморазбирането на българската общественост за положението на България в геополитическите размествания, за различното ѝ позициониране спрямо Русия. Присъединяването на страната към НАТО и ЕС парадоксално улесни изясняването на отношенията между България и Русия и спомогна за адекватното им форматиране на база уважени избори. През 2003 година, в навечерието на приемането на страната за член на НАТО, политиките от двете страни още смесват риториката. Пресата също. Акцентите при визитата на Путин са “ново начало” и “връщане на миналото”: доминира семантиката на паметта, братството и дружбата. В “Известия” излиза с материали “Възстановяване на паметта. Президентът Путин носи в София енергийно затопляне” (28.02) и “Завръщането на братушките. Путин донесе в България пролет и нови отношения (02.03). Медиите разчитат като акцент в президентското послание думите “Застоят в българо-руските отношения се дължи на политиката на диктат на СССР в миналото. Тази някогашна политика ..никога не трябва да се повтори.” В българската преса се търси предефиниране на отношенията с Русия, като 24 часа признава “Още не сме намерили вярната формула за бизнес с руснаците”, а в. “Новинар” отбелязва “За Русия ни трябва консенсус като за НАТО и ЕС” (бр. 158, 09.07.2004 г.) Все по-рядко се визира темата за дружбата и братството, все по-настойчиво на преден план се извеждат принципите на прагматизма: във в. “Банкеръ” срещаме заглавие на Валери Тодоров “За мечето Миша, дружбата и търговията” (бр. 189, 10.07.2004 г.), но в. “Пари” вече озглавява “Братушки по сметка” и пояснява: “Някога братските страни Русия и България, изглежда, сега са решили да си спомнят миналото и да възродят сътрудничеството – разбира се, вече принципите са други, основани изцяло на прагматизма.” (бр. 196, 13-19.2004 г.) Следващите години на развитие на преговорите показва, че руската страна е усвоила по-добре тези принципи. Русия съумява да си осигури пълен контрол върху нефтопровода, правото да взема решения, а България приема да получава незначителна печалба срещу неизвестен риск Ключови думи в медийните публикации стават “игра” и “натиск”. Енергийната политика изостря критичното отношение към българското правителство, а руското участие разделя българското общество.

Именно в термините на играта и политиките, и експертите, и медиите описват перипетиите на този – най-задухисен - етап на преговорите: „Държим добра карта в петролния покер”, Банкеръ, бр.1, 31.01.2004; „Нови енергийни игри с Русия. Москва няма интерес от Бургас-Александрополис, ползва го като коз”, Кеш, бр. 42, 22.10.2004; „Ново раздаване на картите за Бургас-Александрополис, в. „Труд”, бр. 123 06.05.2006; „Русия откри картите си за „Бургас-Александрополис”, в. „Телеграф”, бр. 579, 15.11.2006.; „Балканска петролна рулетка (Шест алтернативни трасета на Босфора и Дарданелите), в. „Тема”, бр. 38, 25.09.2006; „двойна игра”, игра на нерви”,

„в играта на големите“, „покер с господарите на света“, „България – тепих за световния нефт“. Същата картоиграческа метафорика използва и президентът Първанов през януари 2008 година („Постигнахме голям шлем в преговорите по енергетиката.“), за да изрази официалното задоволство за ползите и перспективите на България.

Бизнес издания като вестниците „Пари“, „Банкеръ“ и „Кеш“ излизат с немалко публикации, изразяващи резервираност на български икономически коментатори и специалисти, както по отношение на енергийното партньорство с Русия, така и в частност за нефтопровода. За пример ще проследим заглавията на публикациите във вестник „Пари“ за 2006 – 2008 г., имащи отношение към транзита на нефт и газ: „Путин ще надзирава парафите за Бургас-Александруполис“ (бр. 10, 10.03 2006 г.), „Клекнахме пред Москва за природния газ“ (бр.20, 20.05 2006 г.) „Москва засилва натиска си за Бургас-Александруполис“ (бр. 24, 10.06.2006 г.), „Нефтена бомба със закъснител в Бургас?“ (бр. 40, 07.10 2006 г.), „Москва си играе на котка и мишка с дяловете на партньорите в проекта“ ( бр. 47, 21.12. 2006 г.), „Путин постави ултиматум на България и Гърция“ (бр. , 08.02.2007 г.), „Руснаците са ненаситни – искат всичко в Бургас-Александруполис“ ( бр. 37, 13.09. 2007 г.), „Овчаров и Станишев заговорничат с шефа на „Газпром“(бр. 14, 07.04.2007 г.), „Нефтопровод колкото кракът на Бербагов“ (бр. 20, 19.05. 2006 г.), „Путин идва в София за големи подаръци“, бр2, 16.06 2007 г.), „За нас тръбите, за руснаците – парите“, бр.3, 19.01 2008г.), „Южен поток“ заля парламент“ (бр. 4, 26.01.2008 г.). Прави впечатление, че и семантиката, и стилистиката на заглавията задават тенденциозност и популярен подигравателен тон (може би специфичен и донякъде здравословен икономически скептицизъм), а вероятно и антируски предразсъдъци и интереси, които могат да се окажат като опити за черен пиар. Това са все мотивации, които не предразполагат към умереност и обективност, към строго доказателствен подход.

Аналитично-критически е дискурсът на „Капитал“, който в хартиеното и онлайн изданието си отделя подобаващо място на въпросите около нефтопровода, открива форум, генерира блогове на независими експерти в рубриката си „Икономика“. Позицията на икономическите издания и специалисти обаче остава нечута или непризната от страна на преговарящите. Защо? Защото преговарящите и институциите зад тях са затворени за публичността и нейните апелации, невъзприемчиви към полемки и опониране. Не че всички експертни публикации, както и гледните точки и оценките на медиите са напълно обективни и комплексни, неизкушени от еднозначност и политическа повлияност. Но такава картина на публичните мнения не отхвърля, а още повече предполага необходимостта от дебат. Правителството и преговарящите обаче негласно отхвърлят идеята за полемика. Създава се впечатление, че има скрити основания да се избягва публичният дебат. В така формирания се климат не се намират публични кръгове или авторитетни медии, които да поведат и фокусират широк обмен на информация и мнения, да огласят истинска полемика.

Няма акустика и за гласовете от форумите. В известен смисъл болезнено за нацията, особено за възрастното поколение, е преодоляването на синдрома на зависимостта от бившия Съветски съюз, инерцията на послушанието към големия брат. Като всеки комплекс за малоценност, който уврежда чувството за собствено достойнство, той се отреагирва напрегнато, нервно и неадекватно. За такава близко до истеричното състояние на психиката свидетелстват изказвания във форумите на няколко сайта – [bgbui.com](http://bgbui.com), [dnevnik.bg/show](http://dnevnik.bg/show), [svejo.net/home/link\\_summary](http://svejo.net/home/link_summary), [caress.phpmakers.com](http://caress.phpmakers.com), [vsekiden.com](http://vsekiden.com), [all.bg](http://all.bg) и др. Форумите често стават убежище на анархистични и шизоидни изригвания, в тях се отрищват страсти, понякога яростни и тъмни. Затова коментариането на форумите изисква известно приспособяване към езика и психиката на участниците, предимно млади или съвсем млади хора; изисква известно абстрахиране от negliжирания по отношение на приличието и

демонстративно нехаен към правописа младежки форум-сленг, пригоден за слабо грамотни, склонни към nihilistic и агресивни реакции хора. В повечето от цитираните форуми преобладават крайните мнения и радикалните апели. Те са плод на емоционално възприятие; понякога съдържат логика и аргументи, но в силно експресивен изказ. В плана на експресията форумите за проекта „Бургас-Александрополис“ и за руската енергийно офанзива могат да се характеризират като страхови, инвективни и протестни. Фатализъмът и катастрофичното очакване на публиката са колкото спонтанни, толкова следствие на манипулация. Разобличението и осъждането са насочени в няколко посоки – към управляващите, към руския монополист, към дезангажираните и най-вече – към несподелящите даденото становище. Желанието за толерантно слушване в друго мнение е минимално. Предпочитат се обобщени гротескови преценки за българските политически нрави: „Да кажем „не“ на високомерието на управляващите!“, „Гласувайте с „не“. Не само заради очевидните екологически проблеми, които ще бъдат създадени, но и за сметка на нашите мили политици?!“ Изказват се опасения заради предполагаема руска технологическа изостаналост или за забелязана при руснаците лоша работна дисциплина („пияни руски капитани на танкери“); изказват се възмущения от циничния собственически менталитет на руските енергийни компании („Руснаците избират най-евтиния и най-опасния начин да строят“). Негативизъмът към руското надхвърля конкретните проекти и явно се подхранва от по-обща русофобски политически стереотипи. За антипод на Русия се сочи не Америка, а Европейският съюз. Друг разискван въпрос е за мнимостта на начертаните на хартия екологически мерки – смята се, че обществото в България постоянно е подведено и мамено по отношение на екозащитните мероприятия. Форумите отбелязват нарастваща посещаемост на граждани от страната, от Черноморието и бургаския регион, което корелира с повишено съзнание за местни интереси и права. Същевременно се изтъква иманентната националната значимост на екологическите въпроси. Специфично се възприема мястото на Бургас – градът е тласкан да играе ролята на опозиционна столица на страната, разчита се, че чрез референдума и чрез опозиционното поведение, насърчавани от общината, градът ще даде сигнал за промяна на статуквото. Отправят се упреци и критики към политически сили и медии за пропагандно отразяване, за популизъм и манипулации с реални и илюзорни проблеми на енергетиката.

Медиите констатират промяна в стереотипните обществени нагласи – нова, но характерологическа за българина емоционална поляризация на симпатиите и антипатиите към Русия. В огледалото на медиите общественото съзнание показва и разочарование, и негативизъм, и опит да се проясни новият образ на руските партньори. Достатъчно е да се прегледат заглавията от това време: „Братушки“ по сметка“, в. „Стандарт“, 12.10.2004 г., бр. 4229; „Романтиката е за историята, наред е прагматизмът“, в. „Банкеръ“, бр. 35, 04.09.2004; „Болгария уже за граница“ (от популярната съветска пословица „Курица не птица, а България не за граница“), в. „Сега“, бр. 157, 09.07.2004 г., „Славянските корени още не пускат общи икономически филизи“, в. „Новинар“, бр. 158, 09.08.2004 г. Темата за нефтопровода катализира публични размисления в по-широк контекст за българо-руските взаимоотношения, за неадекватната дипломация на някои български правителства – например интервюто на Ивайло Калфин пак във в. „Сега“, бр. 158, 10.07.2004 г., озаглавено „По отношение на Русия още държим скелети в гардероба“.

Междувременно развитието на преговорите през цялата 2006 година, потвърждаването на противоречивата, оскъдно прецеждаща се информация за новия руски сценарий постепенно тласкат някои медии да изоставят беглото формално отбелязване на поредния несигурен шрих в сложната и потайна преговорната игра и да направят опит за по-задълбочено обективно отразяване. В публичното пространство се появяват проблемни материали с оценъчно-коментарно

отношение към темата. При формирането на критическо становище лидера бизнес пресата, икономически експерти и журналисти. В прицел е не само държанието на руската страна, което се преценява като диктаторско и монополно. Апелира се към българския преговорен екип да втвърди поведението си, за да защити икономическия интерес на страната в предстоящия решаващ рунд от преговорите. Вестник „Монитор“, бр. 2559 от 05.05.2006 г. публикува статията „За пореден път в очакване на Годо“ на Е. Тодорова, в която четем: „Излиза, че тръбата ще носи повече негативи, отколкото ползи на България... Въпрос на държавна позиция е да се пресметнат всички плюсове и минуси, преди да се вземе окончателното решение за съдбата на петролопровода... Можем да се държим като по-малкия брат, който безропотно изпълнява всички условия, наложени му от позицията на силата. Но ще е много по-достойно да седнем на масата на следващите преговори като равностоен партньор, който си отстоява интересите.“ Тази позиция се споделя, допълва и конкретизира със заслугата на бизнес пресата, на водещи електронни медии, превръща се в най-очевиден коз на обществената и партийната критика срещу проекта.

Във в. „Капитал“ се поставя принципиално въпросът за трудната дипломация на баланса между свръхсилите, на която България е орисана да се научи, за да стои достойно на масата на стратегическите преговори и да защитава националните си интереси. В статия „Геополитика и национални интереси“ (бр. 34, 26.08. 2006 г.) И. Василев отбелязва: „Тревогата за България е в нарастващите елементи на несъвместимост между енергийните стратегии на Русия, от една страна, и на ЕС и САЩ, от друга, при диверсификацията на пътищата за транзит на енергоресурси... Обикновено страдат посредниците или транзитните страни... Като член на ЕС и НАТО и страна, подписала Енергийната харта и Транзитния протокол, България е задължена да укрепва международната енергийна сигурност чрез безпроблемен транзит на енергоресурси през собствената си територия. В същото време публичният и корпоративният интерес диктуват да не се допуска усилване на монополни позиции и ограничаване на конкуренцията.“ Русия обаче тълкува това особено геополитическо положение на България с откровен егоизъм – руският посланик в Брюксел В. Чижов заявява: „Вие сте нашият троянски кон в ЕС в добрия смисъл“.

В СМИ се установява почти пълно единомислие, че руснаците преследват силово своите цели, че не полагат усилия да бъдат добрия партньор, че не искат да чуят справедливи съображения и да реагират на основателни наши опасения. Антируски настроения се промъкват в публични изказвания, с антируска окраска са протестни изяви, организирани от опозиционни политически сили. Най-очевиден еквивалент на този спектър на обществените настроения и на критичните медийни гледни точки е промененият език. Тонът става иронично-сатиричен, клишетото специално се конотира и деформира, за да поеме двойствени, обратими и противоположни на традиционните смисли. В такъв дух се преобразява цялата риториката на руското - „прегръдка“ и „обяtie“, „братушки“ и „православие“, „вечна и нерушима дружба“, „мощ“ и „мечка“ променят оценъчността си. Повторението е често срещан прием. В. „Пари“ от 06.12.2004 г. пише „България е в ролята на пешка за „Южен поток“, а в. „Стандарт“ допълва: „Ставаме руската пешка срещу Европа“ (бр. 5391, 14.01.2008 г.) В. „Класа“ излиза с ироничното заглавие „За вечната и святата“, нефтената и газовата...“ (бр. 106, 10.01.2008 г.), в. „Стандарт“ перифразира „Мирис на нефт и газ смени дружбата“ (бр. 5385, 08.01.2008 г.). В. „Кеш“ припомня в заглавие популярната песен „Хороша страна Болгария, но Россия лучше всех“. В. „Стандарт“ заимства от гръцкия „Катимерини“ „Руската прегръдка става още по-атрактивна и привлекателна“, но в. „24 часа“ контрира в авторска позиция на арх. Христо Ганчев „Мечката изръмжа, нащрек ли сме?“ (бр. 222, 13.08.2008 г.) От руската в българската преса преминава и изразът „братушки по сметка“, като в.

"Тема" пише: "А имайки предвид все по-непоклонимия личен авторитет на госта, вече въведен в статут на руски национален лидер, редно ще е като домакини да му спестим рецитации на "Здравствуйте, братушки!" и направо да си постелем на меко за енергоносителите с едно откровено "Здравствуйте, батюшка!" (бр. 52, 31.13.2007 г.) В българската преса се появяват оценки за стила на Путин като неприемливо авторитарен.

### **ЗАКЛЮЧЕНИЕ**

Медийният дискурс върху руско-българските отношения се характеризира с наличието на устойчив набор от лексикални средства. В хода на преговорите по енергийните проекти и на тяхното отразяване тези отношения преминават през перипетии и преоценки, които рефлектират в езика и стила на комуникирането. Медиите според своите разбирания и ориентации стават все по-чувствителни към поведението на руската страна. В публикациите намира израз гама отрицателни съждения и емоции, с прямота и остроата, невъзможни в миналото

### **ЛИТЕРАТУРА**

[1] Кръстев Иван, Криза в българо-руските отношения?  
<http://www.capital.bg/show.php?storyid=241591>

### **За контакти:**

Доц. д-р Тодор Георгиев, Катедра "Обществени комуникации", Център по хуманитарни науки, Бургаски свободен университет, Тел.: 0885013801, E-mail: [tgeorgiev@bfu.bg](mailto:tgeorgiev@bfu.bg)

**Докладът е рецензиран.**